

U POVODU ČLANKA STJEPANA KRIZINA SAKAČA "SLAVISTIKA I HRVATI"

KROATISTIKA I ILIRCI

Sagledavajući bečki "Književni dogovor" (1850.) u svezi s tezama koje je Karadžić objavio 1849. godine u članku "Srbi svi i svuda", ne možemo a da ne uzmemo u obzir da zaključna poruka spornoga Karadžićeva članka sadrži poziv Srbima da prihvate onaj tip književnoga jezika koji Hrvati upotrebljavaju već stoljećima. (Moguće je da postoji više razloga zbog kojih je Karadžić odlučio izjaviti da je članak "Srbi svi i svuda" napisao već 1836. godine. Ako je tako, jedan od njih će trebati tražiti u svezi s činjenicom da je time taktički preduhitrio one koji bi mu mogli predbaciti što otvoreno zastupa velikosrpske teze.) Pridobivši hrvatske zastupnike u Beču da potpišu "Književni dogovor", Karadžić je, tog puta s njihovom "suglasnošću", u svoj jezik izričito uveo i jezik starih hrvatskih pisaca, čime je svojim protivnicima u srpskim redovima, koji su mu predbacivali da mu je jezik "izmišljen" i "govegarski", još jednom "pokazao" da je "njegov" jezik u stvari "star" i "ugledan". "Književnim dogovorom", kad ga se sagleda u svezi s člankom "Srbi svi i svuda", pobijena je i bojaznost onih Srba koji Karadžićev jezik nisu željeli preuzeti zbog straha pred "desrbizacijom". Zbog svega toga bit će na prvi pogled iznenađeni potpisi iz 1850. godine mogli protumačiti kao "hrvatska kapitulacija" pred velikosrpskom ideologijom, tj. kao da su hrvatski potpisnici na određeni način prihvatili Karadžićeve teze iz članka "Srbi svi i svuda". No je li to stvarno tako? Prvo, cjelokupni hrvatski jezikoslovni i društvenopolitički život 50-ih i 60-ih godina pokazuje da nije. Dok su u hrvatskim redovima objavljivani radovi poput *Slovnice hrvatske* i *Hrvatsko-njemačkoga rječnika*, zahvaljujući hrvatskomu utjecaju čak je i Dantić prihvaćao da hrvatski štokavski jezik i narod postoji. Drugo, sam tekst bečkoga "Književnog dogovora" pokazuje da ga je najprije razmišljao kao kompromisnim političkim manifestom dviju stranaka sa sasvim različitim namjerama. Njegova se kompromisnost očituje u djema točkama. Jedna je ta da u njemu ime "naroda" kojemu treba "zajednički jezik", nije navedeno, a druga da ga je potpisao i Slovenac Franc Miklošič, iako je bilo više nego jasno da Slovenec takav "dogovor" ne zanima. Kad se pored toga uzme u obzir da ondašnji Hrvati ilirске ideje unatoč svemu još nisu odbacili, postaje jasno da se vješto sročeni dokument iz gledišta njegovih hrvatskih potpisnika mora shvatiti kao da stoji upravo u službi ilirskih ideja.

U doba u koje su Hrvati "provodili narodno i književno jedinstvo na osnovi štokavskojekavskog narječja", objašnjava S. Krizin Sakač, "nisu ni slutili da su već radi jezika od novih slavenskih filologa kao štokavci posrbljeni, a kao kajkavci poslovljeni...". Budući da je to shvaćeno i danas rašireno, treba napomenuti da postoje podatci koji govore da su ilircima slavističke težnje bile poznate i da su dali na znanje da ih ne prihvaćaju. To nije opće poznato vjerojatno zato što su oni to uglavnom činili kao ilirci, s ilirskim svjetonazorima i na umjeren način, no bilo je i njihovih drukčijih reakcija. Kao primjer za njih mogu se navesti sljedeće kitice Vjekoslava Babukića (objavljene su) u 1. broju *Danice* 1835. godine):

Lipo ti je Dantsino lice,
Josh je lpshe njejno dobro
serdce;
Koje ljubi sve stare Horvate,
Serblje, Bosnu, Hercegouce
brate.

Ljubi ono drage Josh Slavonce,
Štijačere i Krajnce, Gorotance;
Jer su ovo brajla od starine,
Sini drage Jedne domovine.

Svi su ovo Horvatfanti billi;
Zdravti billi, rujno vince pilli

I Ljudevit Gaj pjesmom "Horvato szloga" domaćem čitateljstvu i slavistima poručuje slično što i Babukić. Ona je također objavljena 1835. godine u *Danici*, glavnome glasilu ilirskoga pokreta. Gaj tu svoju i danas poznatu pjesmu započinja kristalno jasnim riječima:

Josh Horvatzka ni propala,
Dok mi slumio;
Vizsko se bude ztala,
Kad ju zbudimo;
Ak' je dugo tverdo zpala,
Jackja hoče bit'
Ak' je szada vu sznu mala,
Che se prozranil'.

Kakvu Hrvatsku zamišlja Gaj u toj svojoj pjesmi? To se vidi u sljedećim stihovima iste pjesme:

V kolu jezsu vszi Horvati
Ziare Dersaue:
Zlaroj Szlavii verni szvatli
Z Like, Kerbaue,
Krajnci, Stajer, Gorotanczi'
Y Szlavonija,
Boszna, Szerbl'ji, Iztrijanczi
Ter Dalnacczija.

Vsz Horvatl' sze rukuju,
Y zpoznavaju,
Iztrizki sze szad kushuju, ...

Tek kad uzmemo u obzir da su slavistički stavovi Babukiću i Gaju bili poznati, njihovi se citirani stihovi mogu u potpunosti razumjeti. (Zašto su ilirci modifikirali takve okvire svojega djelovanja, pitanje je koje bi trebalo raspraviti u posebnom prilogu.) U pjesmi "Hrvatska domovina", koja je također objavljena 1835. godine u *Danici* i koja ne sadrži panhrvatske poruke, "bući bura", magla tursku Hrvatsku tj. Unu skriva, majci padoše "vrli sini, ko junacl, ko Horvatl" i Dunavom se svijetu poručuje, Dunavom, a ne Kupom, "da svog' doma Horvat ljubi".

Ni znanstveno obrazloženje nije izostalo, već 1842. godine, ponovno u *Danici*, jedan vodeći hrvatski znanstvenik pod pseudonimom Pravoljub utemeljeno razjašnjava zašto slavisti i Srbi srpsko ime upotrebljavaju na pogrešan način te odriješito traži da se Hrvate napokon prestane posrbljivati. Ilirci se inače nisu upuštali u polemike i nisu često izravno napadali svoje "posrbljivace" (uglavnom zbog "mira među braćom" kojega nisu željeli narušiti). No zbog toga ne možemo reći da se nije znalo što o slavističkomu stremljenju misle.

Točno je da je Kopitar ponekad upotrebljavao (i) hrvatsko ime odnoseći se na čakavce i/ili štokavce i njihov jezik, no također je točno da je on i kajkavce ponekad nazivao Hrvatima i njihov jezik hrvatskim jezikom, npr. onda kada je govorio o razlikama između kajkavskih i slovenskih govora. Isto je tako točno da je Grimm 1823. godine pisao da su Morlaci "Srbi i Hrvati", dok je Grimm 1824. godine, vjerojatno pod njegovim utjecajem, napisao za "morlačke pjesme" da su "srpske-hrvatske" ("morlaksche [d.h. serbisch-kroatische] Lieder"). To se u literaturi često navodi. No rjetko se navodi da je Grimm u istome tekstu napisao da Morlaci govore "čisto srpski" ("sie reden rein serbisch"), također se rjetko navodi da Grimm na južnoslavenskim prostorima zna za samo tri jezika i naroda: "slovenski", "srpski" i "bugarski". Još se rjeđe navodi da se Grimm u istome tekstu poziva na J.

Dobrovskoga i da predlaže da se sve južne Slavene prozove "Srbima", bez obzira na što što govore različitim jezicima. Što se tiče "Hasanaginice", treba reći da ju nijedan stranac (barem ne prema mećmu dostupnoj literaturi) u 18. stoljeću nije nazivao "srpskom pjesmom", a da su to u 1. polovini XIX. stoljeća, zahvaljujući slavističkim tezama, činili gotovo svi koji su o njoj pisali. I Goethe ju je 1825. godine uvrstio u "srpske pjesme", iako ju 1778. i 1789. godine nije smatrao srpskom. Dakle, to što je Grimm 1824. napisao "serbisch-kroatisch", što je Kopitar 1836. godine upotrijebio izraz "srpskohrvatski" i "hrvatskosrpski" (u stvari već 1835. godine jer je djelo u kojem su ti izrazi upotrijebljeni [*Glagolita Clozianus*] iz Iška izšlo već tada s otisnutom 1836. godinom kao godinom objave. U drugoj polovini XIX. stoljeća pojavljuje se u jezikoslovnoj literaturi nekoliko puta izraz "srpskohrvatski" i inačini oblicima, a početkom XX. stoljeća pojavljuje se u slavističkoj literaturi već prilično često, ljuerajno zbog utjecaja Vatroslava Jaglića koji je taj izraz i sam upotrebljavao s ispravljčkim ciljem.) i što P. J. Safarik nije do kraja prikrivao da je "znanstvena" podloga pansrpskih ideja vrlo supljikava, ne dopušta nam da zaključimo kako su oni u zastupanju velikosrpskih ideja bili

nom kao naziv za kajkavske govore i njihove govornike te da prihvaćanje hrvatskoga imena u nekim hrvatskim krajevima zbog toga čak ni nakon toga vremena nije teklo bez određenih problema. I to treba reći, no to za našu problematiku sa slavistikom ipak nije od odlučujuće važnosti jer slaviste nije zanimalo kako su Hrvati nazivali svoj jezik. Nije ih zanimalo zato što su na temelju uvjerenja da su svi Slaveni nekakva vrst "Srba", tezu o apstraktnim "Srbima" suzili i nastavili neumoljivo primjenjivati na one koji su u jezičnome i teritorijalnome smislu stvarnim Srbima bili najbliži. Hrvati su od svih srpskih susjeda pri tome najgore prošili. Neki su ih znanstvenici proglašavali "Srbima" iako su znali da teze o apstraktnim "Srbima" nisu utemeljene. Oni se tim tezama nisu suprotstavljali jer su išle u prilog državopolitičkim vizijama koje su ti znanstvenici podržavali, ili pak jednostavno zato što im je bilo najjednostavnije prikloniti se prevladavajućim uvjerenjima. Da slaviste nije zanimalo kako Hrvati zovu sebe i svoj jezik i da im jezik nije bio jedini kriterij pri određivanju naroda, vidi se na tome što su i hrvatske kraljeve, kneževe i banove proglašavali "Srbima", ne zbog jezika, već zbog njihova navodno "srpskoga" etničkoga podrijetla. Hrvatsko su ime pri

Srbiji! Unatoč svemu tome, ne može se reći da su Srbima principi velikosrpsstva u cijelosti dali sa strane. Npr., za Izjavu Dositeja Obradovića u "Pismu Haralampju" iz 1783. godine da se "slavenosrpskim jezikom" govori i u Hrvatskoj, ne može se tvrditi da je nastala samo zbog utjecaja slavističkih teza, iako nije isključeno da su one na Obradovića izvršile stanoviti utjecaj. Obradović pita: "Ko ne zna da žitelj črnogorski, dalmatski, hercegovski, bosanski, servijski, hrvatski (kromje mužaj), slavonski, sremski, bački i banatski (osim vlahaj) jednim istim jezikom govore?" On će, kaže, pisati "za braću Srbije, kojega su god oni zakona i vere." (To je prvo Obradovićevo objavljeno djelo. Ovdje navedeno prema: D. Obradović, *Život i priključenja*, Beograd, 1964. U nekim drugim izdanjima tog djela umjesto Obradovićevo "servijski" piše "srbijanski".) Cilirani je dječce na njemački preveo Kopitar 1810. godine. Na taj je način ono moglo utjecati i na ondašnju europsku znanost. Ipak, mislim da je problematično Obradovićeve izjave smatrati neposrednim djelom one velikosrpske ideologije koja se je razvila kasnije.

Svoja su stajališta pansrpski zastupnici vremenom prilagođavali novim znanstvenim spoznajama i političkim potrebama. U najnovije vrijeme imamo priliku vidjeti kako skupina srpskih znanstvenika pokušava oživjeti tezu koja glasi da su svi štokavci "Srbi", čime pred svjetlom ne da kompromitira samo samu sebe, već i cjelokupno srpsko društvo. Ozbiljni zastupnici velikosrpsstva u znanosti, kao što je Pavle Ivić, prepoznali su o čemu se radi pa se spomenutomu krugu nisu pridružili, već su ga čak i kritizirali zbog štete koju im nanosi.

Utjecaj slavista u stranim zemljama nije bio ograničen samo na uske znanstvene krugove. Već u XIX. stoljeću na temelju slavističkih gledišta oblikovalo se je mišljenje većine onih koji su se zanimali za zbivanja i odnose na južnoslavenskim prostorima. Zato što su slavistika i srodne joj discipline (sljedeći slavistikom podržavale velikosrpske zahtjeve "znanstvenim" argumentima, ti su zahtjevi u očima svjetske javnosti još donedavno slavili kao nešto "normalno" i "razumljivo". Profesionalno ustrojena srpska državna diplomatija znala je u XX. stoljeću što i kako treba činiti da slaviste motivira na daljnju "nepristranost" i "objektivnost", na nemišljanje "politike" i "jezika", na protivništvo "cepanju" i zastupništvo "zajedništva". Prilikom su se u slavistici danas ipak promijenile. Sa žalošću po nju moramo ustvrditi da su se mnogi njezini zastupnici prenuili i počeli revidirati svoje sporne "znanstvene" zaključke tek onda kada im je postalo jasno da će hrvatska vojska obraniti granice hrvatske države.

Iako je možda točno da bi nam u ovome stoljeću bilo lakše da su naši pretci u XIX. stoljeću postupali drugačije nego što jesu, ne smijemo ih u ime nekakve samoprilegornosti osuđivati, i to samo zbog toga što njihova djela ne odgovaraju u potpunosti našim današnjim očekivanjima i predozbbama. Zato, da bismo shvatili svoje prethodnike, valja nam se preneti u njihovo društveno razpoloženje i treba da pokušamo misliti kao što su mogli misliti oni! (F. Puček). Tek kad to učinimo, moći ćemo u potpunosti iskorijeniti zablude o njima i njihovu vremenu i posvetiti se korisnijem poslu.

Mirjana Ivanišević: *Knin*

umjereniji od pojedinih Hrvata koji o slavističkim stremljenjima nisu izravno iznosili svoje mišljenje. Safarik je Hrvate "tukao" kao malo tko drugi, a isto tako i Kopitar. Kopitar je, primjera radi, još 1840. godine A. Polta obavještavao da je Brlić "katolički Srbin" i da je njegova slovnica upravo zbog te činjenice "pendant Relkoviću, Lanosoviću, Voltiću, Stultiću, Della Belli i Mikalji" (Karadžića ne spominje). Iako Kopitar izvorna teza o "srpskome" podrijetlu svih Slavena i nije oduševljavala, on se je njezinu primjenu, kada je bila riječ o Hrvatima štokavcima i čakavcima, suprotstavljao uglavnom samo onda kada je dokazivano, izravno ili nezravno, da Hrvate treba tražiti izvan područja kajkavskoga narječja.

Početkom 19. stoljeća prvi su slavisti čakavštinu i štokavštinu sustavno započeli nazivati "srpskim jezikom", a time ujedinili sve štokavce i čakavce "Srbima". (U većini ondašnjih primjera u kojima čakavštinu i štokavštinu nazivaju (i) hrvatskim imenom, može se razaznati da takve navode temelje na svojim povjesničarskozemljopisnim predodžbbama o prvim postojbinama Hrvata na južnoslavenskim prostorima.) U suvremenju je znanosti donedavno prevladavalo uvjerenje da su to činili samo zato što je u ono vrijeme kao "hrvatski jezik" slovielo kajkavsko narječje, pa je štokavština, kad ju je Karadžić opisao kao "srpski jezik", u cjelini morala bila shvaćena kao "srpski jezik". Točno je da se je tada hrvatsko ime upotrebljavalo uglav-

tome jednostavno proglasili srpskim pokrajniskim imenom. Ujedno su čakavske i štokavske pisce koji su svoj jezik nazivali hrvatskim jezikom, ispravljali i objašnjavali da su ga trebali nazivati "srpskim jezikom". Kajkavce su, sljedeći Kopitara i Miklošiča, proglašavali uglavnom "slovenscima". No unatoč njihovoj "slovenskomu" jeziku, mnogi su strani znanstvenici zbog utjecaja stare teze o "Srbima-Slavenima" - čije je izvorno naljeđe polako ali sigurno sve više prekrivala prašina zaborava - i kajkavce uvrštavali u "Srbe".

To sve je važno znati među ostalim i zato što je upravo to slavističko "velesrpsvo" utkano u temelje velikosrpske ideologije, na njemu su Srbi izgrađivali uvjerenje da su nadnarod na slavenskome i posebice južnoslavenskom prostoru. Ubrzo nakon toga što je Dobrovsky 1782. godline izjavio da su se imenom "Srb" nekoć nazivali svi slavenski narodi (izrijekom i Hrvati, oni su za Dobrovskoga 1782. "goranski Srbi" [gora>Gorvat>Horvat]). Već tada, iako vrlo nesigurno, upotrebljava Dobrovsky [oslanjajući se na Porfirgenetal različite oblike srpskoga imena u različitim značenjima [Serwier, Serbler, itd.]) neki su Srbi počeli (već 1790. godine) uzvikivati da su "najstariji narod na svijetu" i da su se nekoć "širili od Karpata do Jadranskoga mora". Povodeći se za slavističkim uzorima, srpski su predstavnici pansrpsstva i krajem 30-ih godina XIX. stoljeća na pitanje "tko su Hrvati?", provokativno odgovarali: "Pravi